

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑΙ ΑΠΟΦΕΙΣ, ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ (*)

Υπό τοῦ κ. JEFFREY B. NUGENT

Καθηγητοῦ Οικονομικῆς τοῦ ἐν Los Angeles Πανεπιστημίου τῆς Νοτίου Καλιφορνίας
Κατὰ μετάφρασιν κ. ΜΙΧΑΗΛ Α. ΓΚΕΒΕΤΣΗ

Καθὼς ἡ Ἑλλάς προχωρεῖ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ δευτέρου πενταετοῦς προγράμματος οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ὅπερ συνιστᾷ τὸ πρῶτον πενταετὸς μετὰ τὴν σύνδεσιν τῆς χώρας μετὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος (Ε.Ο.Κ.), καθίστανται διαρκῶς καὶ περισσότερον ἐμφανῆ τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἀναγκαιουσῶν διαρθρωτικῶν μεταβολῶν εἰς τε τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν καὶ οἰκονομίαν. Ἡ ἀναγκαιότης τῆς ὀλοκληρώσεως τῶν μετασχηματισμῶν αὐτῶν, ἐντὸς τῶν χρονικῶν ὀρίων τῶν τιθεμένων διὰ τῆς Συμφωνίας συνδέσεως τῆς χώρας μετὰ τῆς Ε.Ο.Κ., ἐπισύρει τελικῶς τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλήνων οἰκονομολόγων ἐπὶ τοῦ κρισίμου προβλήματος τῆς ἐκλογῆς μεταξὺ τῶν δυνατῶν σχεδίων οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς σειρᾶς προτεραιότητος πραγματοποιήσεως πλείστων ὄσων ἐπενδύσεων, αἱ ὁποῖα εἶναι ἐπιθυμηταὶ ἀπὸ ἀπόψεως κοινωνικῆς πολιτικῆς.

Ἡ προσοχὴ, ἡ ὁποία ἀποδίδεται προσφάτως εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἔρευναν ἐν Ἑλλάδι, ἀναμφιβόλως, ἐμφανίζεται ὡς μᾶλλον ὄψιμος. Ὁ ξένος παρατηρητὴς δὲν δύναται παρὰ νὰ δοκιμάσῃ ἐκπληξιν, ἀπὸ τὴν σπάνιν (μέχρι πρότινος) σοβαρῶν προσπαθειῶν, ἐκ μέρους τῶν ἐν γένει πνευματικῶν ἡγετῶν τῆς χώρας καὶ ἰδιαιτέρως τῶν Ἑλλήνων οἰκονομολόγων, πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ὄντως σοβαρῶν οἰκονομικῶν προβλημάτων τῆς χώρας των (1). Πράγματι, ἡ

(*) Ἡ παρούσα ἐργασία ἐγράφη τὸν Νοέμβριον τοῦ 1965 καὶ πρόκειται ἐντὸς τοῦ 1966 νὰ δημοσιευθῇ ἀγγλιστὶ εἰς ἀμερικανικὸν περιοδικόν, ὑπὸ τὸν τίτλον «Economic Development and Cultural Change».

1) Λόγοι τινὲς τοῦ καταφανοῦς τούτου δισταγμοῦ, πρὸς διαπραγμάτευσιν τῶν προβλημάτων αὐτῶν, ἀναφέρονται εἰς τὸ ὑπὸ ἐκδοσιν βιβλίον τοῦ Καθηγητοῦ Jeffrey B. Nugent «Programming the Optimal Development of the Greek Economy», 1954 - 1961, Ἀθῆναι, Κέντρον Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν, Κεφ. II.

συζήτησις ἐπὶ τῶν, γενικοῦ καὶ καθολικοῦ ἐνδιαφέροντος, προβλημάτων τῆς Ἑλληνικῆς Οἰκονομίας, ἔτυχεν ὑπερβολικῶς μεροληπτικοῦ χειρισμοῦ καὶ περιωρισμένης θεωρήσεως. Τὸ πλεῖστον τῶν σχετικῶν μελετῶν, τῶν δημοσιευθεισῶν εἰς τὰς ἐφημερίδας, εἴτε ἦσαν θεωρητικοῦ ἐντελῶς χαρακτήρος, εἴτε εἶχον περιγραφικὴν μόνον ἀποστολήν. Ὀλίγοι μόνον προσεπάθησαν νὰ κάμουν τὸ πρῶτον λογικὸν βῆμα διὰ τὴν προσεκτικὴν μελέτην τῆς οἰκονομίας ὡς σύνολον, πρὸς ἀποκάλυψιν τῶν βασικῶν προβλημάτων καὶ τόν, βάσει τούτων, καθορισμὸν σειρᾶς προτεραιότητος διὰ τὴν βαθυτέραν ἔρευναν αὐτῶν. Ἡ ἔρευνα αὕτη δέον νὰ θεωρηθῆ ὡς προϋπὸθεσις διὰ τὴν ἐπιτυχῆ λύσιν τῶν προβλημάτων τούτων. Οἱ οἰκονομολόγοι, οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὰ θέματα τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ προγραμματισμοῦ, δὲν κατώρθωσαν, ἀτυχῶς, νὰ ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμα τῶν πρὸ τοῦ Σωκράτους Ἑλλήνων φιλοσόφων, οἱ ὅποιοι ἀνεζήτουν γενικὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ ἐξήγησις ἢ ἡ μέτρησις ὄλων τῶν μεγεθῶν.

Λύσις 1η: Ἀνοικοδόμησις κατοικιῶν

Ἀξιοσημείωτος ἐξαίρεσις τῶν ἀνωτέρω, ὑπῆρξεν ἡ μελέτη τοῦ Κυριάκου Βαρβαρέσσου, ἡ δημοσιευθεῖσα τὸ ἔτος 1952⁽²⁾. Εἰς τὴν μελέτην ταύτην ὁ Βαρβαρέσσος ἀνέλυσε τὴν ὄλην κατάστασιν τῆς Ἑλληνικῆς Οἰκονομίας, διὰ τὴν ἀμέσως μετὰ τὸν συμμοριτοπόλεμον ἐποχὴν καί, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀναλύσεως αὐτῆς, καθώρισεν ὠρισμένας προτεραιότητας εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς ἀνοικοδομήσεως. Ὁ Βαρβαρέσσος προέβλεπεν, ὅτι λύσεις διὰ τὰ ἑλληνικὰ οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα, θὰ ἐξευρίσκοντο μόνον ἐὰν ἠδύναντο νὰ ἱκανοποιηθοῦν, κατὰ τὴν πρόοδον τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καὶ αἱ ἀνάγκαι τοῦ πληθυσμοῦ. Ἀποβλέπων οὗτος πέραν τῆς προσπάθειας ἐπιτεύξεως ἀπλῶς οἰκονομικῆς σταθερότητος (ἐνὸς ὅρου ἀπαραιτήτου διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν), καθώρισεν ὡς βασικῆς σημασίας τὴν δραστηριότητα οἰκοδομήσεως κατοικιῶν, διὰ τὰ πρῶτα στάδια τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Ἡ οἰκοδόμησις θὰ ἦτο ἰδανικὸς τομεὺς πρὸς ἀνάπτυξιν, διότι: 1) ἡ κατασκευὴ κατοικιῶν θὰ ὑπεβοῆθαι τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀμέσων ἀναγκῶν στεγασεως, τόσον διὰ τοὺς ἀγρότας εἰς τὰ ἐρημωθέντα καὶ ἐρειπωθέντα χωρία τῆς ὑπαίθρου, ὅσον καὶ διὰ τοὺς μετακινουμένους πρὸς τὰ, ραγδαίως ἀναπτυσσόμενα, μεγάλα ἄστικά κέντρα καὶ 2) ἐνῶ αἱ κατασκευαὶ κατοικιῶν ἀπαιτοῦν πολὺ ὀλίγον συνάλλαγμα, θὰ ἐδημιούργουν τὴν τόσον ἀναγκαίαν ἀπασχόλησιν διὰ τὰς μᾶζας τῶν ἀνειδικεῦτων καὶ ἡμιεδικευμένων ἐργατῶν.

Πράγματι, αἱ προβλέψεις αὗται τοῦ Βαρβαρέσσου, κατέστησαν πραγματικότης κατὰ τὴν ἀκολουθήσανσαν δεκαετίαν⁽³⁾. Πλὴν τῆς ἐξαίρεσεως τῶν

2) Κυριάκου Βαρβαρέσσου, «Ἐκθεσις ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος», Οὐάσιγκτων, Διεθνῆς Τράπεζα Ἀνασυγκροτήσεως καὶ Ἀναπτύξεως, Φεβρουάριος, 1952.

3) Σημειοῦται, ἐν τούτοις, ὅτι ὁ Βαρβαρέσσος εἶχεν ὑποδείξει τὴν κατασκευὴν, κυρίως, κατοικιῶν χαμηλοῦ κόστους, διὰ τὰς πληθυσμιακὰς ομάδας, αἱ ὁποῖαι εἶχον μεγαλυτέρας ἀνάγκας στεγασεως, ἐπειδὴ τὰ ὠφελήματα τοῦ πραγματικοῦ οἰκοδομικοῦ ὄργανου περι-

βιομηχανικῶν κλάδων τῆς μεταλλουργίας καὶ τῆς κατασκευῆς μεταφορικῶν μέσων (κλάδων, οἱ ὅποιοι δὲν ὑπῆρχον σχεδὸν ἐντελῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ ἔτος 1950), ἢ οἰκοδόμησις καὶ αἱ συγγενεῖς πρὸς ταύτην δραστηριότητες (οἰκοδομικῶν ὑλικῶν, ὀρυχείων—λατομείων), κατέστησαν οἱ ταχύτερον ἀναπτυχθέντες κλάδοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ ἔτους 1950 καὶ μέχρι τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἐπομένης δεκαετίας.

Παραδόξως, ἀν καὶ ἡ γενικὴ ἔλλειψις στέγης εἶναι ἀκόμη σχεδὸν τόσον μεγάλη, ὅσον ἦτο καὶ κατὰ τὰ πρώτα ἔτη τῆς δεκαετίας 1950 - 1960, ἐν τούτοις, ἐμφανίζονται σημεῖα πλεοναζούσης στεγαστικῆς ἰκανότητος εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ἀθηνῶν (4).

Προσέτι, ἡ ἐπίμονος ὑπαρξίς συναλλαγματικῶν δυσχερειῶν καὶ ἡ σοβαρὰ ἀνεργία καὶ ὑποαπασχόλησις, παρὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν Ἑλλήνων ἐργατῶν (καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσαν εἰσορὴν μεταναστευτικῶν ἐμβασμάτων), ἔχει δημιουργήσει διάχυτον ἰσχυρὰν ἀμφιβολίαν κατὰ πόσον ὁ οἰκοδομικὸς ὄργανισμός, αὐτὸς καθ' ἑαυτόν, δύναται νὰ ὀδηγήσῃ τὴν χώραν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν (5).

Ὡς συμπεράσμα τῶν ἀνωτέρω εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῆ, ὅτι εἰς τὴν πλειοψηφίαν τῶν οἰκονομικῶν ἀρμόδιων τείνουν νὰ δεχθοῦν τὴν ἄποψιν, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις δύναται νὰ προωθηθῆ μόνον ἐπὶ τῇ βάσει μεγάλων διαρθρωτικῶν μεταβολῶν, αἱ ὅποια θὰ ἔχουν ὡς κριτήριον τὴν ἀρχὴν τῶν συγκριτικῶν πλεονεκτημάτων (comparative advantage) (6).

Τὸ πρῶτον πενταετὲς πρόγραμμα ἀναπτύξεως

Δύο βασικοὶ παράγοντες ἐδημιούργησαν εὐνοϊκὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν πραγματοποιήσιν τῶν μεταβολῶν αὐτῶν. Ὁ πρῶτος παράγων ἦτο ἡ κατάρτισις παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἐνὸς πενταετοῦς προγράμματος οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, κατὰ τὸ ἔτος 1958. Τὰ σχετικὰ κείμενα (7) περιελάμβανον

ωρίσθησαν κυρίως εἰς τὰ στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ μὲ ὑψηλότερον εἰσόδημα, εἰς τὰς Ἀθήνας.

4) Δι' ἐνδιαφέρουσαν ἐξήγησιν τοῦ παραδόξου τούτου φαινομένου καὶ δι' ἐμπεριστατωμένην διατύπωσιν τῶν διαφορῶν ἀπόψεων τῆς οἰκοδομικῆς ταύτης δραστηριότητος, βλέπε: «Βιομηχανικὸν Κεφάλαιον διὰ τὴν Ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλληνικῆς Οἰκονομίας», ὑπὸ Howard Ellis, Διομήδους Ψηλοῦ, R. Westebbe καὶ Καλλιόπης Νικολάου. Ἀθῆναι, Κέντρον Προγραμματισμοῦ καὶ Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν, 1964, σ.σ. 199 - 230.

5) Ζ. Ζολῶτα, «Achievements and Problems of Greece's Economic Development», Hellenic Review, May 1962, καὶ R. Westebbe «Exports in Greece's Economic Development», Ministry of Commerce, Athens, Greece, Jan. 22, 1963, (μὴ ἐκδοθέν). Ἀμφότεροι ὑπογραμμίζουν τὰ διαρθρωτικὰ προβλήματα τὰ συνυφασμένα πρὸς τὴν πτωχὴν συμβολὴν τῶν ἐλληνικῶν ἐξαγωγῶν.

6) Π.χ., βλέπε Στρ. Ἀνδρεάδου, «An Economist's Look at the Development of Greece», Hellenic Review, Athens, June 1962, σ. 15 καὶ Ζ. Ζολῶτα, «Monetary Equilibrium and Economic Development», Princeton, Princeton University, 1962.

7) Ὑπουργεῖον Συντονισμοῦ, «Preliminary Five Year Programme for the Economic Development of Greece, 1959 - 1963», Ἀθῆναι, 1959.

έπίσημον πρόβλεψιν, διὰ μίαν γενικὴν αὐξητικὴν τάσιν τῶν μεγεθῶν τοῦ ἀκαθάριστου ἐθνικοῦ προϊόντος κατὰ 6 % ἑτησίως, ἀλλὰ ἐπέτρεπον διαφορισμοὺς τῶν ποσοστιαίων αὐξήσεων τῶν ἐπὶ μέρος συντελεστῶν, βασιζομένους ἐπὶ τῶν προσδοκωμένων μεταβολῶν εἰς τὴν παραγωγικότητα κλπ. Τὸ σχέδιον περιελάμβανε, πράγματι, κατάλογον τῶν μελετωμένων ἐπενδύσεων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπρόκειτο νὰ δοθῇ ἰδιαιτέρα σημασία καὶ ὑπεγράμμιζε τὴν ἀνάγκην ἐπιτεύξεως ὠρισμένων ἐθνικῶν οικονομικῶν σκοπῶν. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω, δὲν εἶχε τὴν πραγματικὴν ὑφὴν προγράμματος, διότι οὔτε προσεπλάθησε νὰ καθορίσῃ ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς (νὰ ἀξιολογήσῃ τοὺς κοινωνικοοικονομικοὺς σκοποὺς), οὔτε καθ' οἰονδήποτε τρόπον ἐπέτυχε νὰ προδιαγράψῃ τὴν πραγματώσιν του (νὰ διαβεβαιώσῃ ὅτι αἱ μᾶλλον αἰσιόδοξοι προβλέψεις, αἱ περιεχόμεναι εἰς αὐτό, θὰ ἐπραγματοποιοῦντο).

Σύνδεσις μετὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Οἰκονομικὴν Κοινότητα. Πλεονεκτήματα καὶ μειονεκτήματα τινὰ

Ὁ δεύτερος σημαντικὸς παράγων ἀναπτύξεως ἦτο ἡ ληφθεῖσα κατὰ τὸ 1960, παρὰ τῆς Κυβερνήσεως ἀπόφασις διὰ τὴν σύνδεσιν τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Οἰκονομικὴν Κοινότητα (Κοινὴν Ἀγοράν). Ἡ συμφωνία συνδέσεως μετὰ τῆς Ε.Ο.Κ. προέβλεπε τὴν παροχὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα: 1) Μακροτέρως χρονικὰς περιόδους διὰ τὴν μείωσιν τῶν δασμῶν τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων ἐκ τῶν χωρῶν τῆς Ε.Ο.Κ. ἀγαθῶν (εἰς τὰ αὐτὰ ἐπίπεδα τὰ ὁποῖα καθωρίσθησαν διὰ τοὺς δασμοὺς τῶν ἐξαγομένων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, πρὸς τὰς χώρας αὐτάς, προϊόντων) καὶ 2) παροχὴν κεφαλαίων δι' ἐπενδύσεις πρὸς ὑποβοήθησιν τῶν ἀπαιτουμένων διαρθρωτικῶν μεταβολῶν.

Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι οἱ δασμοὶ ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀγαθῶν, εἶναι ἐξαιρετικῶς ὑψηλοὶ (δασμοὶ ἐπὶ τῆς ἀξίας εἰς ποσοστὸν μεγαλύτερον τοῦ 100 % δὲν εἶναι σπάνιοι) καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει, πολὺ ὑψηλότεροι ἀπὸ τοὺς ἀντιστοίχους δασμοὺς τοὺς ἐπιβαλλομένους ὑπὸ τῶν χωρῶν τῆς Ε.Ο.Κ. Δεδομένου, ὅτι ἡ σύνδεσις τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Ε.Ο.Κ., ἤρχισεν ἐφαρμοζομένη ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου 1962 (*), δὲν εἶναι εἰσέτι δυνατόν νὰ ἐκτιμηθῶν αἱ συνέπειαι ἐκ τῆς συνδέσεως. Παρὰ ταῦτα, τὸ ἀνακύψαν πρὸς συζήτησιν θέμα ἐκ τῆς ἀποφάσεως τῆς εἰσόδου τῆς Χώρας εἰς τὴν Ε.Ο.Κ., ἐπέδρασε σημαντικῶς ἐπὶ τῆς ἐνισχύσεως τῶν σκέψεων διὰ τὸν καθορισμὸν διαφόρων σχεδίων ἀναπτύξεως καὶ διεξαγωγῆς ἐρευνῶν, ἐπὶ τῶν συγκριτικῶν πλεονεκτημάτων. Ἐν καὶ τὰ διατυπωθέντα ὑπὲρ ἢ κατὰ τῆς συνδέσεως σχόλια (*) δὲν ἦσαν πάντοτε ἀποτέλεσμα ὠρίμου σκέψεως καὶ

*) Σημ. Μεταφραστοῦ: Τὸ ἄρθρον ἐγράφη τὸν Νοέμβριον τοῦ 1965, κατὰ συνέπειαν ἀναφέρεται εἰς τὰς μέχρι τότε διαμορφωθείσας καταστάσεις.

8) Διὰ μίαν συνοπτικὴν ἔκθεσιν τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν ὑπὲρ καὶ κατὰ τῆς συνδέσεως μετὰ τῆς Ε.Ο.Κ., βλέπε: Nugent, op. cit.

Διὰ τὴν ἀξιολόγησιν μερικῶν ἐκ τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτῶν, βλέπε: Στεφάνου Γ. Τριάντη «Common Market and Economic Development». Ἀθῆναι, Κέντρον Προγραμματισμοῦ καὶ Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν, 1965.

παρά τὸ γεγονός ὅτι πολλὰ ἐξ αὐτῶν προήρχοντο ἀπὸ λίαν ἀσταθεῖς ἐμπειρικές ὑποθέσεις, ἐν τούτοις, ὑπάρχουν ἀξιόλογοι ἀπόψεις, εἰς τινὰς τῶν διατυπωθεισῶν γνωμῶν, ἐπὶ τῶν συγκριτικῶν πλεονεκτημάτων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν ἐπιβαλλομένων μορφῶν στρατηγικῆς ἀναπτύξεως, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς σειρᾶς προτεραιότητος ἐφαρμογῆς τῶν ὑποδειχθέντων κατὰ τὴν συζήτησιν μέτρων. Συμπέρασμα τῆς ὅλης συζητήσεως, φαίνεται ὅτι μερικαὶ ἀπὸ τὰς πλέον κοινὰς οικονομικὰς δραστηριότητας, εἰς τὰς ὁποίας δύνανται νὰ τύχη ἐφαρμογῆς ἡ ἀρχὴ τῶν συγκριτικῶν πλεονεκτημάτων, εἶναι: 1) ἡ «πατροπαράδοτος» γεωργία, δηλαδὴ ἡ καλλιέργεια καπνοῦ, σίτου, σταφίδος, σύκων, οἴνου κλπ., 2) ἡ «μὴ καθιερωμένη» γεωργία, περιλαμβάνουσα τὴν παραγωγὴν ἐσπεριδοειδῶν, λαχανικῶν καὶ βάμβακος, 3) ἡ ἐλαφρὰ βιομηχανία, 4) ὠρισμένοι βαρεῖαι βιομηχαναὶ καὶ 5) ὁ τουρισμὸς καὶ αἱ λοιπαὶ ὑπηρεσίαι. Ἡ κοινὴ λογικὴ δύνανται, ἀναμφιβόλως, νὰ ξενισθῆ μετὰ τὴν ἄνω περιπτώσεις, ἐφ' ὅσον ἐφαρμόζεται ἡ ἀρχὴ τῶν συγκριτικῶν, καὶ ὄχι τῶν ἀπολύτων πλεονεκτημάτων, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἡ βᾶσις διὰ μίαν κατανομήν, κατὰ τρόπον ὀρθολογικόν, τῆς ἐργασίας ἐπὶ διεθνοῦς ἐπιπέδου. Κατὰ συνέπειαν, ὅλαι αἱ περιπτώσεις δὲν δύνανται νὰ ταυτισθοῦν μετὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην. Τὸ γεγονός, δηλαδὴ, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῶν συγκριτικῶν πλεονεκτημάτων δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῆ εἰς ἓνα ἢ δύο ἐκ τῶν ὡς ἄνω κλάδων δραστηριότητος, μόνον, δὲν ἐπιβάλλει ἀπαραιτήτως τὸ συμπέρασμα, ὅτι αἱ προσπάθειαι αὐξήσεως τῆς ἐγχωρίου παραγωγῆς δέον νὰ περιορισθοῦν εἰς αὐτοὺς μόνον τοὺς κλάδους.

Λύσις 2α: Ἐκβιομηχανίσις

Ἄν καὶ ὑπῆρχον εἰς μερικοὺς κύκλους λίαν αἰσιόδοξοι προβλέψεις, περὶ τῶν δυνατοτήτων ἐπὶ τῶν ἐξαγωγῶν γεωργικῶν προϊόντων πρὸς τὰς χώρας τῆς Κοινῆς Ἀγορᾶς, ἐν τούτοις, δὲν ἐγένετο μέχρι τοῦδε καμμία ἐμπεριστατωμένη περιγραφή τῶν δυνατοτήτων τῆς γεωργίας, ἐν σχέσει πάντοτε πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν συγκριτικῶν πλεονεκτημάτων.

Ἡ πρώτη σοβαρὰ προσπάθεια καθορισμοῦ μιᾶς στρατηγικῆς ἀναπτύξεως, ἦτο ἐκείνη ἡ ὁποία ἐγένετο ὑπὸ τοῦ κ. Ἀνδρέου Γ. Παπανδρέου⁽⁹⁾ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἐκβιομηχανίσεως. Ἀντιμετωπίζων σοβαρὰν ἔλλειψιν τῶν ἀπαραιτήτων στοιχείων διὰ τὴν χώραν⁽¹⁰⁾, ὁ Παπανδρέου ὑπεχρέωθη νὰ βασισθῆ ἐπὶ στοιχείων ἄλλων χωρῶν καὶ ἰδιαιτέρως ἐπὶ τῆς ἀναλύσεως τῶν ἐνδοκλαδικῶν σχέσεων τοῦ Chenery⁽¹¹⁾. Εἰς τὴν μελέτην του «Patterns of Industrial Growth», ὁ Chenery, χρησιμοποιοῦν παρατηρήσεις καὶ στοιχεῖα ἀπὸ διαφόρους χώρας, εἰς διαφόρους χρονικὰς περιόδους, μετὰ βᾶσιν τὰς ἐνδο-

9) Ἀνδρ. Παπανδρέου, «Στρατηγικὴ Οἰκονομικῆ Ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος», Ἀθῆναι, Κέντρον Προγραμματισμοῦ καὶ Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν, 1962.

10) Εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του μόνον ἓν πρωτόλειον τῶν συνήθων στοιχείων ἐθνικῶν λογαριασμῶν.

11) Hollis B. Chenery «Patterns of Industrial Growth», American Economic Review, Sept. 1960, Vol. L, No 4, σ.σ. 51 - 77.

κλαδικές σχέσεις, εμφανίζει μίαν θετική συνάρτησιν, μεταξύ τῆς κατὰ κεφαλὴν προστιθεμένης ἀξίας εἰς τὴν βιομηχανίαν (τὴν ἐξηρητημένην μεταβλητὴν), τοῦ κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος καὶ τοῦ πληθυσμοῦ (τῶν ἀνεξαρτήτων μεταβλητῶν). Ὁ Παπανδρέου πιστεύει, ὅτι ἡ ὑποδεικνυομένη κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν σχέσις (δηλαδή ὅτι ὅλαι οἱ χῶραι διέρχονται διὰ τῶν αὐτῶν διαρθρωτικῶν μεταβολῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς οἰκονομικῆς τῶν ἀναπτύξεως), προφανῶς ἐλαττώνει τὴν σημασίαν τῆς ἀρχῆς τῶν συγκριτικῶν πλεονεκτημάτων.

Πέραν τούτου, καταλήγει οὗτος εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ χώρα ἐπιβάλλεται νὰ προχωρήσῃ, ἐνσυνειδήτως, πρὸς τὴν ἐκβιομηχάνισιν, εἰς ἕκτασιν τοιαύτην, ὥστε ἡ συμβολὴ τῆς βιομηχανίας εἰς τὸ συνολικὸν κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα νὰ φθάσῃ τὸ «κανονικόν» ἢ «πρότυπον» ἐπίπεδον τοῦ κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος τοῦ πληθυσμοῦ (μὲ μικρὰν ἀπόκλισιν ἐκ τῆς ἀρχῆς τῶν συγκριτικῶν πλεονεκτημάτων). Συγκρίνων τὴν κατὰ κεφαλὴν προστιθεμένην ἀξίαν εἰς τὴν βιομηχανίαν, ἐν Ἑλλάδι, κατὰ τὰ ἔτη 1952 καὶ 1960, μὲ τὸ «κανονικόν» ἢ «πρότυπον»⁽¹²⁾ ἐπίπεδον, τὸ προκαθορισθὲν διὰ τῆς γραμμῆς παλινδρομήσεως (regression) τοῦ Chenery, ὁ Παπανδρέου εὕρισκε ὅτι τὸ ἐπίπεδον βιομηχανικῆς παραγωγῆς ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου, τοῦ «ἄνω τοῦ κανονικοῦ», τοῦ ἔτους 1952, εἰς τὸ «πενήντητον κανονικόν», κατὰ τὸ 1960.

Παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι ἀσχολεῖται μᾶλλον δι' ὀλίγων μὲ τὸ θέμα τῶν συγκριτικῶν πλεονεκτημάτων, παρατηρεῖ οὗτος ὅτι ἡ Ἑλλάς, ὡς καὶ ἡ Ἰαπωνία, εἶναι χώρα πτωχὴ εἰς πόρους καὶ κατὰ συνέπειαν ἔχει εὐνοϊκὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν βιομηχανίαν, ἀπὸ ἀπόψεως συγκριτικῶν πλεονεκτημάτων. Εἰς ἄλλα σημεία, ἐνισχύων τὰς ἀπόψεις του, σημειώνει ὅτι ἡ σχέση τῆς παραγωγικότητος τοῦ κεφαλαίου εἰς τὴν βιομηχανίαν, εἶναι πολὺ χαμηλοτέρα παρὰ εἰς ἄλλους κλάδους καὶ ὅτι μόνον εἰς αὐτὴν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ὡς παραπροῖον τὰ ἐκ τῆς τεχνικῆς ἐκπαιδεύσεως εὐεργετήματα. Κατὰ συνέπειαν, συμπεραίνει οὗτος, ἡ ἑλληνικὴ βιομηχανία θὰ πρέπει νὰ εὕρισκεται εἰς ἐπίπεδον «ἄνω τοῦ κανονικοῦ» καὶ ἡ ὑφισταμένη ἀντίρροπος τάσις, πρέπει νὰ ἀναστραφῇ, διὰ προσεκτικῶς μελετημένης πολιτικῆς δι' ἐκβιομηχάνισιν. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο, μειώνει τὴν εὐχέριαν ἐπιλογῆς μεταξὺ τῶν δυνατῶν μορφῶν στρατηγικῆς ἀναπτύξεως, εἰς τὰ θέματα τῆς καταβλητέας προσπάθειάς διὰ τὴν ἐκβιομηχάνισιν καὶ τοῦ ἀπαιτουμένου ὕψους τῶν ἐπενδύσεων (τὸ δυναμικὸν πρόβλημα). Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς μελέτης του, ἀφιερῶται εἰς τὴν προσπάθειαν ἐλέγχου τῶν ἀναγκῶν εἰς παραγωγικούς συντελεστὰς καὶ τῶν δυνατοτήτων συνοχῆς καὶ κατορθωτοῦ τῆς ἀποκτήσεως αὐτῶν.

Ἐπὶ τῶν ἀπόψεων αὐτῶν διετυπώθησαν διάφορα σχόλια. Πρῶτον, ὁ G. C. Archibald⁽¹³⁾ ἐπεσήμανεν ἄρκετὰ χαρακτηριστικὰ σημεία τῆς μεθοδολογικῆς αὐτῆς ἀπόψεως τοῦ Παπανδρέου, τὰ ὅποια πιθανὸν νὰ εἶχον ἐπί-

12) Συμφώνως πρὸς τὴν γραμμὴν παλινδρομήσεως τῆς ἐνδοκλαδικῆς συναρτήσεως-

13) G. C. Archibald, «Industrialization and Capital Requirements in Greece».

Ἄθηναι, Κέντρον Προγραμματισμοῦ καὶ Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν, 1964.

δρασιν πρὸς ὄφελος τῆς ἀπόψεως πρὸς ἐκβιομηχάνισιν, ἤτοι: 1) Ἐκάστη προσπάθεια ἐφαρμογῆς λελογισμένης ἐκβιομηχανίσεως, βασιζομένη ἐπὶ παραδείγματος χώρας περιλαμβανομένης εἰς τὴν ἐνδοκλαδικὴν ἀπεικόνισιν τοῦ Chenery, ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς γραμμῆς παλινδρομήσεως πρὸς τὰ ἄνω. 2) Παράλειψις τῶν ἐμμέσων δαπανῶν κεφαλαίου⁽¹⁴⁾, αἱ ὁποῖαι εἶναι ὑψηλότεραι εἰς τὴν βιομηχανίαν, ἀπὸ τοὺς ἄλλους κλάδους, ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν ὑπολογισμῶν τοῦ Παπανδρέου, περὶ τῆς συνολικῆς δαπάνης κεφαλαίου διὰ τὴν βιομηχανίαν, πρὸς τὰ κάτω. 3) Χρησιμοποίησις κινητῶν μέσων διὰ τὴν ἀπαλοφὴν τῶν κυμάνσεων τῶν παρατηρηθεισῶν αὐξητικῶν σχέσεων κεφαλαίου — παραγωγῆς, παρενέβαλε μίαν ἀκόμη αἰτίαν ἐπιδράσεως, διότι αἱ ἐκτιμήσεις ὑφίστανται τὴν ἐπίδρασιν τῶν σχέσεων ἀναπτύξεως⁽¹⁵⁾. 4) Παράλειψις ἄλλων λίαν σημαντικῶν — ἀλλὰ δυσκόλως δυναμένων νὰ μετρηθοῦν — δαπανῶν ἐκβιομηχανίσεως, ὡς ἡ ρύπανσις τῆς ἀτμοσφαιρας καὶ ἡ ἀνάγκη διὰ συμπληρωματικὰς δημοσίας ὑπηρεσίας καὶ 5) Προβλήματα προκύπτοντα ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν δεδομένων τῶν ληφθέντων ἐκ τῆς ἐνδοκλαδικῆς ἀναλύσεως, μὲ ταυτόχρονον προβολὴν των εἰς χρονολογικὰς σειράς. Δεύτερον καὶ πλέον σημαντικόν, ὡς ἐπεσήμανεν ὁ Archibald, εἶναι τὸ γεγονός ὅτι δὲν ὑφίσταται προφανῶς οὐδεμία δικαιολόγησις διὰ νὰ ληφθῆ ἡ παλινδρομήσις τῶν ἐνδοκλαδικῶν σχέσεων τοῦ Chenery (ἡ ὁποία εἶναι ἀπλῶς μία περιγραφικὴ ἐργασία), ὡς ἓνα κανονικὸν ὑπόδειγμα.

Νὰ θεωρηθῆ, δηλαδή, ὅτι αἱ ὑπὸ τῆς ἐργασίας ταύτης διαπιστούμεναι σχέσεις, δέον ὅπως ληφθοῦν ὡς βάσεις διὰ τὴν προσαρμογὴν τῶν συγκεκριμένων καταστάσεων μιᾶς χώρας εἰς αὐτάς. Τέλος, δέον νὰ σημειωθῆ, ὅτι ἡ πρόκλησις εἰς εὐθυγράμμισιν τῆς Χώρας, εἰς τὰ ἐπίπεδα τῆς Ε.Ο.Κ., φαίνεται νὰ δικαιολογῆ μεγαλυτέραν προσοχὴν πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν συγκριτικῶν πλεονεκτημάτων, ἔστω καὶ εἰς βάρος μερικῶν δυναμικῶν ὑποθέσεων.

Ἀνεξαρτήτως τῆς σημασίας τῶν πλεονεκτημάτων ἐνὸς προγράμματος ἐκβιομηχανίσεως διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἡ ἐκλογὴ τῆς σειρᾶς προτεραιότητος δὲν εἶναι ἀσφαλῶς τόσον ἀπλή, ἢ τόσον ὀφθαλμοφανῆς, ὥστε νὰ δύναται ἡ ἐκλογὴ αὕτη νὰ καθορισθῆ *a priori*.

Μὲ τὴν ταχυτάτην ἀνάπτυξιν τῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας καὶ τὴν διεύρυσιν τῶν δυνατοτήτων ἐρευνητικῶν ἐργασιῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατέστη τελευταίως δυνατὴ ἡ υἰοθέτησις νέας προσπάθειας διὰ τὴν καθιέρωσιν κλίμακος ὠφελιμότητος, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν καὶ τῶν δεδομένων τῶν ἐνδοκλαδικῶν σχέσεων, τὰ ὁποῖα ὁ Παπανδρέου θὰ εἶχε χρησιμοποιήσῃ, ἐὰν ὑπῆρχε τότε διαθέσιμος εἰς πῖναξ εἰσορῶν — ἐκροῶν. Τὰ προσωρινὰ ἀποτελέσματα ἐξ ἐνὸς γραμμικοῦ ὑποδείγματος⁽¹⁶⁾ προγραμματισμοῦ μεγάλης ἐκτάσεως, φαίνεται νὰ ἐνισχύουν τὰς ἀπόψεις τοῦ Παπανδρέου ἀπὸ τινος ἐξειδικευμένης

14) Ὁ Παπανδρέου ἐπροετίμησε νὰ ἀγνοήσῃ ὅλα τὰ μεγέθη ἐμμέσων δαπανῶν, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν δὲν ὑπῆρχε πῖναξ εἰσορῶν — ἐκροῶν διὰ τὴν Ἑλλάδα.

15) Archibald, *op. cit.*, εἰδικῶς σελ. 45 - 50.

16) Nugent, *op. cit.*

βάσεις. Παραβλέποντες την έλλειψιν στοιχείων και τὰς δυσχερείας έλέγχου τῶν υποδειγμάτων προγραμματισμοῦ, διαπιστώνομεν, ὅτι ἂν καὶ μερικοὶ βιομηχανικοὶ κλάδοι (έλαφρᾶς βιομηχανίας, μέσωσιν μεταφορῶν καὶ ἐξοπλισμοῦ), εἶναι ἐπικερδεῖς καὶ ὠφέλιμοι ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως, ἀντιθέτως ἢ βαρεῖα βιομηχανία εἶναι παθητική. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, οἱ ὑπολογισμοὶ τῶν συγκριτικῶν πλεονεκτημάτων καὶ τῆς κοινωνικῆς ὠφελιμότητος ἐμφανίζονται ἐξαρτώμενοι ἐπὶ ὑποθέσεων σχετικῶν πρὸς τὰς δυνατότητας τῶν ἐξαγωγῶν καὶ ἐπὶ τοῦ συγκριτικοῦ κόστους κατὰ περιοχάς, περὶ τῶν ὁποίων αἱ σχετικαὶ πληροφορίες εἶναι λίαν περιορισμένα.

Χρησιμοποιοῦντες οἰκονομομετρικὸν ὑπόδειγμα διὰ τὴν ἀνάλυσιν τῶν πραγματοποιησῶν προγραμμάτων ἐκβιομηχανίσεως ὑπὸ διαφόρους προϋποθέσεις περὶ τῶν διαθέσιμων ἀντιστοίχως πόρων, ὁ Chenery καὶ ἡ Adelman⁽¹⁷⁾ εὔρον, ὅτι ἡ συνέχισις τῆς ἀναπτύξεως μὲ τὸ αὐτὸ ὕψος τοῦ 6% ἑτησίως, δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ μόνον δι' ἐνὸς πλέον ἀποφασιστικοῦ καὶ ριζικοῦ προγράμματος ὑποκαταστάσεως τῶν εισαγωγῶν, ἀπὸ τοῦ προταθέντος παρὰ τοῦ Παπανδρέου.

Τὸ συμπέρασμα τοῦτο διετυπώθη, διότι διαπιστοῦται ὅτι οἱ συναλλαγματικοὶ περιορισμοὶ δὲν φαίνεται νὰ ἐπηρεάζουν σημαντικῶς τὰς εἰς κεφάλαια ἀνάγκας, εἰς ἓν ὑψηλὸν ἐπίπεδον ἀναπτύξεως. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἐξαιρετικῶς ὑψηλὴν ὀριακὴν τάσιν δι' εισαγωγάς, ὡς αὕτη προκύπτει ἐκ τῶν σχετικῶν στοιχείων τῆς μεταπολεμικῆς περιόδου εἰς τὴν Ἑλλάδα⁽¹⁸⁾.

Ἄλλαι μελέται καὶ ἄλλαι κατευθύνσεις

Αἱ ἀνάγκαι προγραμματισμοῦ καὶ αἱ συζητήσεις περὶ τὴν Κοινὴν Ἀγοράν, ἔδωσαν λαβὴν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Συντονισμοῦ, τὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος, τὸ Κέντρον Προγραμματισμοῦ καὶ Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν, τὸν Ὀργανισμὸν Βιομηχανικῆς Ἀναπτύξεως καὶ ἄλλους Ὀργανισμοὺς, νὰ ἐπιταχύνουν τὰς ἐρεῦνας των. Τὸ δεύτερον πενταετὲς πρόγραμμα οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως εὔρσκεται τῶρα εἰς τὸ τελικὸν στάδιον τῆς καταρτίσεώς του. Τόσον οἱ ἐρευνηταί, ὅσον καὶ οἱ ὑπεύθυνοι καταρτίσεως τοῦ προγράμματος, ἔχουν ἤδη εὔρύτεραν τινὰ εἰκόνα τῶν δυνατοτήτων διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς σειρᾶς προτεραιότητος, ἀπὸ τὰς προϋποθέσεις ὑπὸ τὰς ὁποίας καθωρίσθησαν μέχρι τοῦδε τὰ σχέδια ἀναπτύξεως, εἴτε διὰ τῆς οἰκοδομικῆς δραστηριότητος, εἴτε

17) Irma Adelman and Hollis B. Chenery, «Foreign Aid and Economic Development: The case of Greece», Washington, Agency for International Development Policy, Planning Division. (Πολυγραφημένον).

18) Ἄλλα οἰκονομομετρικὰ ὑπόδειγματα δίδουν ἐπίσης ἐξαιρετικῶς ὑψηλὰ ὀρια τᾶσεων πρὸς εισαγωγάς. Βλέπε Daniel B. Suits, «An Econometric Model of Greek Economy», Athens, Center of Economic Research, 1964 καὶ Π. Παυλοπούλου, «Οἰκονομομετρικὸν Ὑπόδειγμα διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Οἰκονομίαν», «Δελτίον Οἰκονομικῶν Πληροφοριῶν», Ἰούλιος - Αὐγούστος, 1962.

διὰ τῆς ἐκβιομηχανίσεως. Πράγματι, τοῦτο εἶναι ὑγιὲς σημεῖον. Τὸ πολὺ-
πλευρον τῶν κατευθύνσεων, πρὸς τὰς ὁποίας τείνουσιν αἱ ἔρευναι, καταδεικνύουσιν
ὅτι ἀφ' ἑνὸς ἢ ἀνακάλυψις νέων τομέων ἐνδιαφέροντος, πρὸς περαιτέρω ἀνά-
πτυξιν καὶ εἰδίκευσιν, εἶναι ἀκόμη λίαν ἔντονος καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ ἔτι περισσό-
τερον διακρινομένη τάσις οὐστηματικῆς διερευνήσεως, εἶναι ἀπολύτως ἐπι-
τακτική, ἐὰν ἡ Ἑλλὰς θέλη νὰ ἐπιζήσῃ μετὰ τὴν εἰσδοχὴν τῆς εἰς τὴν Κοινὴν
Ἀγοράν. Τέλος, ἡ πρόσφατος τάσις τῆς Ἑλληνικῆς Οἰκονομίας πρὸς δημιουρ-
γίαν δημοσιονομικῶν ἑλλειμμάτων καὶ ἐλαφρῶν πληθωριστικῶν φαινομένων,
ἐλαττώνει τὴν ἐλευθερίαν κινήσεως διὰ μίαν ἀρίστης ἀποδόσεως οἰκονομικὴν
πολιτικὴν καὶ κατὰ συνέπειαν τονίζει, ἔτι πλέον, τὴν ἀνάγκην διὰ προσεκτι-
κὴν ἀξιολόγησιν τῶν ἐφαρμοσίμων μορφῶν στρατηγικῆς ἀναπτύξεως.